

Ahmet Hamdi Başar'ın Kitabı Dolayısıyla 27 Mayıs Üstüne Düşünceler

27 Mayıs üstüne bir inceleme ya da bir araştırma değil bu yazı. Yakın tarihimizin bu çok önemli olayı üzerine yazılması asıl gerekli olan yazı türünün inceleme veya araştırma olduğunu biliyorum. Şimdiye kadar bu konuda yazılanların hemen hemen hepsi «politik değerlendirme» özelliği gösteriyor. Gazetelerde, dergilerde kalmış birtakım yazılar bunlar. Birkaç kitap var: biri Cem Yayınlarının, 1967'de çıkardığı, «Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle» diye tanıtılan, 1960 Türk İhtilali. Yerli kalemden çıkma, doğrudan doğruya 27 Mayıs'ı ele alan kitap olarak Şevket Süreyya'nın İhtilalin Mantığı var. Tabii, Menderes'in Dramı ile İkinci Adam'ın bazı bölümleri de bu konuyla doğrudan ilgili. Sonra, 27 Mayıs çatışmasına her iki yandan taraf olmuş çeşitli kimselerin, taraf oluşlarının odak noktasına göre yazılmış anıları. Son olarak, bazı sosyalist teorisyenlerin, Türkiye üstüne genel teorilerinde, 27 Mayıs olayına ayırdıkları yorumlar. Teorik değerlendirmeye en çok yaklaşanlar bu sonuncular. Ama bunlar için en fazla «yaklaşma» deyimini kullanmak mümkün. Sosyalist açıdan Türkiye tarihinin ideolojik çerçevelerden çıkamadığına bundan önce yeterince değinmiştik. Genel olarak, sözkonusu teorisyenlerin 27 Mayıs yorumları, 12 Mart öncesi oluşan sosyalist stratejilerin de temeli olmuştu. Bu da, 27 Mayıs değerlendirmelerinin teorik niteliği konusunda yeterli bir açıklama.

Benim formasyonumda bir kişinin 27 Mayıs'la ilgili olarak yapabileceği bir şey, bütün bu dağınık politik değerlendirmelerden bir eleştirel sentez çıkarmaya çalışmak olabilir. Ama öyle sanıyorum ki, bugün, 27 Mayıs olayı üstüne asıl iktisatçıların konuşması gerekiyor. Çünkü varolan verilerle 27 Mayıs üstüne söz söylemeye niyetlenen kişi, bu alanda ciddi bir gedikle karşılaşır. Tabii politikanın ve toplumsal yapıdan bağımsız bir iktisadi analiz değil kasdettiğim, bunlara sıkı sıkı bağlı, ama öncelikle iktisadi bir analiz. Benim bu yazım ise, böyle bir analizi davet etmesini umduğum bir hipotezden ibaret.

Sosyalist teorisyenlerimizin yaptığı değerlendirmeler, sosyalist olan bir kimsenin «altyapı»ya ne kadar önem vermesi gerektiği düşünülürse, şaşılacak kadar üstyapısal oldu. Çıkış noktası, sosyalizme müttefik arayışıydı; bu düzeyde süregiden tartışmaların ayrıntıllığı yanında ve buna karşıt olarak, iktisadi düzeyde çok kaba çizgili birtakım genellemelerle yetinildi.

Demokrat Parti ve «demokrasi» sorunu, radyonun özerkliği, üniversitenin özerkliği, «hortlatılan irtica», «Tahkikat Komisyonu» filân değil, iktisadi düzeyde nasıl oluştu 27 Mayıs? O zamana kadar tarımda, ticaretle ve endüstride artık nasıl elde ediliyordu? Yani, ekonomik sistemin işleyişi nasıldı? 27 Mayıs bu sistemde bir değişiklik yaptı mı?

Bu gibi soruları ve buna bağlı başka soruları düşünürken, bütün bunları 27 Mayıs'ın aşağı yukarı on yıl sonrasında başlayan döneme ilişkin olarak düşünürken, Ahmet Hamdi Başar'ın Yaşadığımız Devrin İçyüzü adlı kitabını özellikle ilginç buldum. Bu kitabı aradığımız bütün soruların cevabı saymamız mümkün değil, ama pek çok şeyi, kendisinden solda pek çok yazardan daha iyi anlattığı kesin. Üstelik, yalnız anlattıkları değil, anlatmadıkları da çok önemli.

Ama Ahmet Hamdi Başar deyince, ortaya başlı başına bir önemli konu çıkıyor. Cumhuriyet tarihinin bu çok önemli «Şahsiyeti» yeni kuşaklara hemen hemen hiç tanınmadığı için, Yaşadığımız Devrin İçyüzü adlı önemli esere geçmeden önce Başar'ın başarıları ve başarısızlıkları üstünde biraz durmak istiyorum.

Sanırım onu en iyi değerlendiren yazar Emin Türk Eliçin oldu. Yeni kuşaklar Emin Türk'ün kitabını da pek okumuyorlar, oysa bu kitabın henüz aşılmamış yanları var bugün için de. Ant Yayınlarında çıkan Kemalist Devrim İdeolojisi'nde Eliçin, Ahmet Hamdi Başar'la Şevket Süreyya Aydemir'i Kemalist Devrimin iki karşıt kutbu olarak ele alır. Başar, Kemalizm'den modern kapitalizme, Aydemir ise sosyalizme, kapitalizme (ve faşizme) olmayan, üçüncü dünya ülkelerine özgü bir çeşit «Sosyal Devlet»e varmak isterler. Emin Türk Eliçin'e göre Ahmet Hamdi'nin utopyası, somut gerçeklikle daha yakından ilintili, ama her ikisinin de görüşü temelde utopiktir.

Eliçin'in Ahmet Hamdi üzerine değerlendirmesini buraya aktarmadan geçemeyeceğim.

17 yaşında yazmaya başladığı günden 67 yaşında bulunduğu bugüne kadar hep sevgili Türkiye'sini düşünmüş, onun sorunlarına çözümleri aramış, bulduğu ve kurtarıcı olduğuna inandığı çareleri Atatürk'ten Millî Birlikçilere kadar her iktidar sahibine anlatıp kabul ettirmeye çalışmış usanmaz bir idealisttir! Atatürk'ün deyimleriyle bir «Hayalperest», kendi deyimleriyle bir zavallı saf-

dil, bir Donkişot! Şimdi benim katacağım deyimle bir Odiseus. 7-8 ciltlik «İktisadi Devletçilik» dizisi bir destan, bir Odisea'dır; ekonomik bilgiler ve düşüncelerle kurulmuş bir Utopia'dır... Hamdi Başar'ın Ekonomi-Politigi'ni okuyan da gerçek nerededir, kuruntu ve utopia nerde, pek seçemez. Karışık, karmaşık bir dünya görüşü, bir sosyal felsefesi vardır. Bütün bu yargılarda en küçük bir yergi sezilmemelidir; hayır hayır! Onu okuyan çok şey öğrenir, çok yerde ondan ayrı, ona aykırı bile düşünse yine öğrenir, kendi düşüncelerini onun omuzundan geliştirir.

Emin Türk'e katılmamak elde değil, Ahmet Hamdi de, Şevket Süreyya da, gerçekten Kemalist Devrimin ideolojik sorunsalının iki kutbudur. Kapitalistleşen az gelişmiş ülkenin yukarıdan aşağıya kapitalistleşme sürecinin nesnel olarak doğurduğu «devletçilik» olayının iki farklı yorumcusudurlar.

Ama bizi burada Başar ilgilendiriyor. Başar'ın kişisel biyografisi ile Türkiye'nin iktisadi tarihi arasındaki şaşırtıcı yakınlık ilgilendiriyor. Ahmet Hamdi'nin çeşitli çelişkileri arasında bir tanesi de «kapitalist teorisyen» deyimine özetlenebilir belki. Teorisyenin sosyalistine alışığıdır, dünya tarihinde kapitalizmin öyle çok sayıda teorisyeni ne, yani başarılı teorisyeni ne pek raslanmaz. Rostow gibileri, gerçek bir teorisyen olmaktan çok, dünya ekonomisinde söz sahibi bir emperyalist ülkenin dünyaya empoze etmek istediği ekonomik tedbirlerin sözcüsü, formül yazıcısıdır. Yani «teorisyen» gibi saygıdeğer bir sıfatı pek hak etmez öyleleri. Çağdaş dünyada belki Galbraith, kapitalizmin ütöpik ideologlarından. Bir de geçmişteki büyük iktisatçılar var: Adam Smith, Ricardo gibi.

Adam Smith, laissez-faire teorisyeni olarak, iktisat bilimi düzeyinde büyüktür, ama pratik hayatta aynı derecede etkili olmamıştı. Örneğin bir Keynes gibi, dediğini yaptırıp semeresini çalmamıştı. Ahmet Hamdi de biraz böyledir, ama bana öyle geliyor ki, kendi değerlendirdiğinden daha başarılı bir pratikçi de olmuştur. Her teorisyen, dünyaya biraz geniş bir perspektif içinde bakar. Teorisinin gerçekleşmeyen yanı, ona gerçekleşen yanında önemli gözüktür ve böyle olması üzer onu. Ahmet Hamdi de bu nedenle kendine hayıflanır.

Kısaca izleyelim Ahmet Hamdi'nin hayat hikâyesini. Bu hikâyenin dönüm noktalarının Türkiye tarihiyle çakıştığını izledikçe Ahmet Hamdi'nin, kendi değerlendirmesine göre de, başkalarının onu değerlendirmesine göre de sanıldığından daha etkili bir kişi olduğunu göreceğiz.

Ahmet Hamdi Başar'ın ilk pratik başarılarından biri İzmir İktisat Kongresi arefesine rastlar. Bu, Millî Türk Ticaret Birliği'ni kurmasıdır. Biraz sonra kendi ağzından dinleyeceğimiz bu hikâyeye Türk burjuvasının en ileri görüşlü temsilcisinin Kurtuluş Savaşı ideolojisidir aynı zamanda:

Her halimizle iktisaden köleyiz. Siyasî istiklâl, eğer iktisadî istiklâl olmazsa, sıfır olmaya mahkûm. Tek başına bir genç çıkıyor; bir avuç, on beş Türk tüccarını bir araya getirerek «Millî Türk Ticaret Birliği» gibi şaşaalı bir isim altında bir cemiyet kuruyor. Bu hareketin etrafta mükemmel akısını, propagandasını da yapıyor. Avrupalı fabrikatörler, tüccarlar, Millî Mücadeleden sonra Türk tüccarı, iş adamıyla temas etmek arzusunda olduğundan bu Birlik sayesinde bir çok yeni yetişecek genç iş adamları, tüccar namzetleri, eskiden beri ticaret yapanlar yeni yeni işler buluyorlar... Bu Birlik vasıtasıyla memleketin iktisadî işlerine iş adamı, tüccar da karışmaya başlamıştır. Kongreler toplanıyor; hattâ İzmir'de toplanan büyük iktisat kongresi, hemen hemen bu Birliğin eseri oluyor. Tarihimize bu derece karışan bu hareket, hızını kuvvetlendirerek kısa bir zaman sonra, Türklere gayri insanların elinde olan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasını millileştirmeye muvaffak oluyor.

Çok malzeme var burada. Başlangıçta, Birliğe katılanların azlığı vurgulanmış. Ama sonradan katılanlarla, Türk burjuvasının nicelikçe ağırlığının da pek küçümsenmeyeceğini görüyoruz. Birlik içinde hemen toplanıp, özellikle dışarıyla ilişkilerini bu kanaldan yürütmeleri iki ipucu veriyor: i) dışarıyla bu çeşit ilişkilerin başından beri yoğun olduğu; ii) Türk burjuvasının, sermayece güçsüzlüğüyle orantılı olarak örgütlü hareket etmeye yatkınlığı.

Başar'ın, o tarihlerden beri, Türk Kurtuluş Savaşı'nın Türkiye'deki sınıflar için getirdiği sonuçları çok iyi değerlendirdiğini görüyoruz. Amelî Birliği'ni de örgütleyip kendi kanadı altına alarak gider İktisat Kongresine, Türkiye'de uzunca süre egemen olacak iktisadî politikayı bu şekilde tesbit ettirir. Bu iktisadî görüşlerinin ardında, komprador burjuvaziye karşı yerli burjuvazinin durumunu gerçekçi değerlendirmesi vardır. Mustafa Kemal hareketini de pek çok Sosyalist düşünürden daha iyi değerlendirir. Sovyetler'le ilişkilerden başlayarak şunları anlatır:

Bu görüşmelerde Paşa, Türkiye'de komünizmin kurulacağını vâad etmiş; bu sayede Ruslardan Millî Mücadeleye yardım sağlamış meşru bir hükümet kurulması safhalarında da Hilâfet ve Saltanat makamının kurtulmasından, İslâmlıktan bahsediyor... Hacı Bayram Camiinde namaz kılar; Meclis müzakereleri bitince dua okunmasını ister; mühim kararlar alınırken mutlaka şer'i şeriften bahseder, hocalara hürmet gösterirdi.

...Atatürk'ün, Millî Mücadelenin başından itibaren Cumhuriyetin ilânına kadar ve bundan sonra mutlak hakimiyetini tesis ve tahkim için başvurduğu taktik, hâkim olan her kuvvete uymak ve ondan faydalanmak

olmuştur. Safha safha mücadelede muvafakiyetinin sırrı budur.

Cumhuriyet kuruluncaya kadar yararlanılan bu güçler daha sonra Kemalist ideolojinin iki en büyük düşmanı olmuştur: Komünizm ve dinî devlet görüşü. Bunlar, bugünün resmî ideolojisinin «aşırı akımlar»ıdır.

Başar, yeni Türkiye'nin kurulması için önce Atatürk'ün yanında çalışmayı denedi. Ama hayatı boyunca kurtulamayacağı çelişki burada da onun yakasını bırakmadı. Kapitalizmin yapısı, kapitalizm üstüne teori yapmaya pek yatkın değildir. Çünkü kapitalistler kendileri, çok kez kısa vadeli hareket etmekten yana olurlar. Bu, kapitalizmin kendiliğindenci **ufuksuzluğunun** bir sonucudur. Kapitalizm bir yandan kendi mantığının sonucu olarak yalnız kâr amacıyla ve alabilirdiğine serbest hareket etmek ister, bir yandan yarattığı toplam çelişkiler yüzünden sık sık «müdahale»ye ihtiyaç duyar. Ahmet Hamdi Türkiye'de ancak uzunca bir devletçilik ve müdahalecilikten sonra serbest bir kapitalizmin nesnel koşullarının oluşabileceğine inanıyordu. Bunda gerçekten haklıydı. Ama kapitalizme yön verme çabalarında, Atatürk'ün kendisine «Hayalperest» demesine yol açan fazla uzun vadeli, bir bakıma kapitalizmin **pragmatizmine** ters düşecek kadar «plâncı» düşünceleri vardı.

Fakat bu kapitalizmin Donkişotu, Atatürk'ün yakın çevresinden uzaklaştıktan sonra da ülküsünden vazgeçmedi. Bu sıralarda onu «Limancı Hamdi» kılığında görüyoruz. Bu kılığa, Türk iş adamının çelişik ideolojisini büyük bir içtenlikle dile getirir. Yaptığı iş, Türkiye kapitalizmine kesin bir damga vurmuştur; başka bir söyleyişle, sermaye birikimi için daha işin başından devlet müdahalesi ve «tekelcilik» gerektiği gerçeğini bütün çıplaklığıyla yansıtır:

Ecnebi vapur kumpanyalarının en kârlı bir işine el koymak, bini aşkın mavnayı, romorkör ve su tankı gibi yüzlerce vasıtayı satın alarak, bu kadar kişiyi kârlarından etmek, son derece karışık işleri bir teşkilâta bağlayarak tek elden yönetmek!..

Neye, nemize güvenerek biz beş arkadaş... İstanbul Liman İşleri İnhisarı'na talip oluyorduk. İzmir'e 1 milyon verilmişse, bize en azından 5 milyon verilmeliydi. Bizim ise topu topu 10 bin liramız vardı. Biraz kendimizi sıkıştırsak, aramızda 20 bin lira toplayabilirdik!..

Acentalardan para bulmak? Bunun lâfını bile dinlemeye tahammülümüz yoktu. Biz İstanbul Limanını millileştirmek için yola çıkmıştık. Bu, millî bir dava idi. Hükûmetten başka hiçbir yerden para alamadık.

Bu işin, kapitalizmin klâsik kurallarından oldukça farklı biçimde yürütülmesi gereği Başar'ı da biraz tedirgin eder. İş ahlâkî düzeyde şöyle açıklar:

Şimdi ben İstanbul Liman Şirketini kurma

işine, sırf limanı millileştirme gayesi için giriştiğimizi, ticarî maksatları daima arkaya attığımızı söylersem, hakikati açıklamış olacağımı sanmaktayım. Fakat bunun böyle olmaması, hattâ o zaman belki bizi daha çok işin ticarî yanının ilgilendirmiş bulunması mümkündür. Hakkımız değil miydi para kazanmak? Kişiliklerimizle, bize inhisarı verecek olanlarla kurduğumuz çok iyi ilişkilerle koskoca bir inhisarı elde ettik mi, değil kendilerimize, sülâlelerimize yetecek kadar servet sahibi olabiliydik. Biz namuslu, dürüst adamlardık. Böyle olmamız bir kombinezon yapıp bir işe girişerek zengin olmamıza mâni miydi?... Galiba işin doğrusu biz para kazanmak, zengin olmak için harekete geçtik.

Başar bu satırlarla, Türk iş adamlarının yalnız iktisadî yol göstericisi değil, aynı zamanda ahlâk kurucusu da olduğunu gösteriyor. Olanları ben özetliyorum. Sorun, Ticaret Bakanlığından çözümlenir. Birtakım bankalar da katılarak İstanbul Liman İşleri İnhisarı T.A.Ş. kuruluş. Şirket, nakit parasını gösteriş yapmakta kullanılacak bir deniz motoruyla bir otomobile yatırır. Çünkü asıl sermaye, devletten alınan tekel ayrıcalığıdır. Bundan sonra Şirket hiçbir şey yapmaz, yalnız liman işlerini zaten yürüten kişileri, tekeli göstererek, haraca bağlar. İşte buna bir örnek:

En büyük banker kömür tüccarı Kazez'i çağırdık. Kendisine 15 gün mühlet vererek, sonra kömürlerini bizim alıp gemilere vereceğimizi bildirdik. Adamcağız müthiş telaşa kapıldı. İşini yoluna koymuş, ekibini kurmuştu. Bunun değişmesi, işinin bozulması demekti. Uzun tartışmalardan sonra kendisine bir lütuf (!) yaptık: Şimdiye kadar çalıştığı takımla bir mukavele yapacak ve bu ekibi emrine verecektir. Kullandığı mavnaları da değiştirmeyecektik. Yani sözü kısası, o yine eskisi gibi çalışacak, biz ise yapılan işten ton başına bir ücret, bir inhisar hakkı alacaktık. Şüphesiz işi kitabına uydurmuştuk! İşçi bizimdi, ücretini bizden alacaktı.

Her şey bu yoldan çözümlenir ve Şirket kısa zamanda büyük işler başarır. Başar'ın bu anlattığı, Türkiye'de kapitalizmin kuruluşunun minyatür bir modelidir.

Ne var ki Başar kendisi, devletçiliğin iktisadî bir anlayışla işlememesinden başından beri yakındır. Osmanlı artığı kapıkulu, iktisattan anlamadığı halde bir parazit gibi ekonominin üstüne çökmüş, kapitalizmin gelişmesini engellemektedir. Bu «kapıkulu», Başar dışında iktisat tarihçilerimizden de dinlediğimiz bir hikâyeye. Örneğin Ali Gevgilili'nin de Türkiye kapitalizminin teorisini yaparken anahtar gibi kullandığı bir kavram.

Dolayısıyla Ahmet Hamdi Başar'ın, «kapıkulu» temsilcisi C.H.P.'ye karşı çıkan Demokrat Parti'yi kuran ilk beş kişi arasında bulunmasından daha doğal bir şey olamaz. Başar, öbür dört

Birikim 11/16

kişi arasında, Menderes ve Köprülü'den çok Bayar ile Koraltan'a yakındır. Bu da doğal, çünkü özellikle Bayar, Atatürk zamanı iktisat politikasının mimarlarından biridir ve «karma ekonomi» anlayışı, hiç değilse başlangıçta, Başar'inkine yakındır. Menderes ise, örneğin Serbest Fırka içinde toplanan eğilimlere gitgide daha fazla yaklaşacaktır. Başar bu «iktisadî liberalizm»e karşıdır:

Serbest Fırka bu fikre hizmet için kurulmuştu. Tamamen yanlış bir hareketti: İdeoloji bakımından, zaman bakımından.

Nitekim idealist Başar'ın uzun vadeli program anlayışı Parti kurucuları arasında tutmaz, kısa zamanda uzaklaştırılır Başar. Parti programı yayımlanır yayımlanmaz, Başar ters düştüğünü anlar: Hürriyetler teminat altında olacak, İnsan Hakları Beyannamesine uyulacak, liberal bir rejim kurulacak, memleketin her derdi hallolacak, vatandaşın bütün şikâyetleri giderilecek... Hani bizim İstanbul'da Bayar ve Koraltan'la konuştuğumuz ve hattâ mutabakata vardığımız esaslar? Bu memlekette hürriyeti sadece hürriyet yoluyla elde edemeyeceğimizi, bunun için idealist ve inkılâpçı bir müdahaleye ihtiyaç olduğunu, hürriyet ve demokrasinin ancak buna inanan insanların koruyucu ve yetiştirici ihtimamı sayesinde kurulup yaşayabileceğini Partinin esas prensibi olarak kabul etmemiş mi idik?

Çünkü Başar bu konuda neredeyse bir Marksist gibi düşünmektedir. Ona göre demokrasi bir «üst-yapı» sorunudur ve onun olması için önce ona gerekli «altyapı» kurulmalıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kapitalist ilişkilerin gelişmesi bilinen modern sınıfları ve bunlar arasındaki çatışmayı Türkiye'de de yaratmıştır. Ama bundan önemlisi de vardır:

Bugün Türkiye'de bir sınıf kavgası vardır şüphesiz. Ama işçi ile işveren arasında değil, bu ikisi ile iktidardaki kapıkulu arasında.

Böylece Ahmet Hamdi Başar, bütün özelliklerinin yanı sıra, biraz kaba da olsa, ilk «ATÜT'çü»lerimizden biridir de.

Demokrat Parti'nin kuruluşunda Başar'ın rolü konusuna varmakla, yazının başından beri bir hayli uzaklaştığımız 27 Mayıs olayına yaklaşmaya başladık. Ama Ahmet Hamdi Başar'ın 27 Mayıs'a yaklaşımı, bütün bu ideolojik hazırlık olmadan anlaşılabilir.

Ahmet Hamdi, **temiz** bir kapitalizmden yanadır. Bu onu bir önemli konuda açmaza sürükler. Türkiye gibi bir az gelişmiş ülkede sermayenin ilk birikimi nasıl oluşacak? On beş ve on altıncı yüzyılların Avrupa tarihi, kapitalizmin beşiğinde bile bu ilk birikim işinin temiz bir şekilde tamamlanamadığını gösteriyor. Türkiye'de bu oluşum süreci Başar'a çapulculuk gibi görünür ki, doğrusu da odur; ama ancak bu işler olup bittikten sonra kapitalizm saygıdeğer yüzünü takınabilir. Başar, kapitalizmin çoğu «idealist» teorisini gibi bu

kaçınılmaz olguyu kabul etmek istemez. Bilgisine, coşkusuna saygı duyan devlet adamlarını bazan hayalperestliğiyle biktırtmasının nedeni biraz da budur.

Fırsatlardan yararlanarak birdenbire zengin olanlar arasında kazandıkları paralarla yatırım yapıp kalkınmamıza hizmet edenler çıksa bile, ben bu yolu tehlikeli ve sakat bulmaktaydım. Bir kere zenginliğin kaynağı devlet oluyordu. Gümrükleri yükselten, şimendifer yapımı için müteahhitlere bol para veren, dövizsizlik yüzünden mal gelemeyi için karaborsayı yaratan devlettir. Bu gibi yollarla çabuk para kazananlar, endüstriye yatırım yapsalar bile, çok kolay ve çabuk para kazanmak için kapkaç sanayi kuracaklardı. Han bodrumlarında, mahalle aralarındaki salaşlarda, eski binalarda fabrikalar mantar gibi yerden bitiyor, en adicinsten çıkarılan malları piyasada dünya fiyatlarının bir iki misli yükseğine satılıyordu.

Bu satırlarda uygarlaşmış büyük burjuvanın alttan süren, yükselme yolunda kıran kırana savaş veren ve bu yolda her çareye başvuran, kültürsüz, ilkesiz orta burjuvaya (Kıvılcımlı'nın «vahşi kapitalist» mecazıyla anlattığı kesim) duyduğu tepkiyi çok iyi görebiliyoruz. Bu iki kesimin imkânları değişik olduğu için yöntemleri de farklı olur. Limancı Hamdi devletten tekeli kopardığı zaman şık bir otomobile bir deniz motoru almıştı. Devletten yararlanarak servet yapma konusunda arada çok fark yok aslında. Aslında, «servet yapma» bir ülkü olduktan sonra, hiçbir tür-lüsünün arasında fazla fark yoktur. Çünkü bu servet eninde sonunda **bir yerden** yapılacaktır. Fark sadece kültürel, serveti yapanla mülksüzleşen arasındaki ilişki ne kadar dolaylı olursa sonuç da o kadar «uygar» görünür.

Kapitalistleşen bir toplumda sermayeyi yalnız Ahmet Hamdi'nin müteşebbislğe lâyık gördüğü görgülü ve kravatlı kimselerin elinde bırakmak mümkün değildir. Bu tekeli burjuva kremasının altında mutlaka, kimisi hacı, kimisi üç kâğıtçı, bir orta burjuva kesimi türer. Ayrıca, üç ayrı kesim, sanayi, ticaret ve tarım kapitalistleri de birbirleriyle zaman zaman boğuşurlar. Nitekim Demokrat Parti yönetiminde de bu oldu ve Ahmet Hamdi bu gelişmeler karşısında tavır almak zorunda kaldı.

Ahmet Hamdi kafasındaki Türkiye modeline varmak için burjuvazinin çıkarlarını bir bütün olarak düşünüyor, bu bütünün işlerliği açısından herkesin haddini bilmesini, sıra gözetmesini, devletin de bu hiyerarşiyi sağlamasını istiyordu. Kapitalizmin altyapısı yokken demokrasi gibi kapitalizme özgü üstyapıların alınmasına bu nedenle karşıydı. Bu noktada gene bir uzlaşmaz çelişki karşısında buluyordu kendini. Kapitalizmi kurmak için kapitalist zihniyeti olanlarla bir arada bulunmalıydı. Ama o zaman çapulculuk başlıyordu. Sıkı bir devletçi anlayışla kapitalizmi adım

Birikim 11/17

adım kurması gerekenlerde de kapitalist iş adamı kafası yoktu.

Dolayısıyla Ahmet Hamdi'nin gerek Demokrat Parti'ye erken başlayan muhalefeti, gerekse bu muhalefetine C.H.P.'ye de dönememesi kolayca anlaşılır. Ellilerin sonlarına doğru Ahmet Hamdi'yi «Hürriyet Partisi» ekibi arasında buluruz. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (şimdi A.P.'li), Turan Güneş (şimdi C.H.P.'li), Fethi Çelikbaş (C.G.P.'li) ve Süleyman Arif Emre (şimdi M.S.P.'li) hep bu partinin kurucuları arasındadır. Bugüne uzantıları, daha da ilginç yapıyor bu partinin görünümünü. Başar teorilerini bu kişilere uzun uzun anlatır, ama onlara da kabul ettiremez. Hürriyet Partisi zaten «halka inememe» sıkıntısı çekerken, Başar onlardan daha da entelektüel ve idealist olmalarını ister.

Bazı uzak görüşlü insanların talihsizliği, biraz fazla uzağı görmek, o fazla uzakla «bugün» arasındaki mesafede olup bitecekleri yanındakiyle anlatamamaktır. Başar da Hürriyet Partisi'ne kısa dönemde imkânsız olanı, İnönü'nün çevresinde toplanmayı önerir:

Muhalefet partileri ancak İnönü'nün başkanlığı altında toplanırlarsa muvaffak olabilirler. Bu, bir tarihî realitedir; ona hücum etmek realiteye hücum etmek demektir.

Başar hiç yorulmaz, 1957 seçimlerinde bütün muhalefet partilerinin İnönü çevresinde toplanacak bir cephe ile Demokrat Parti'ye karşı mücadele etmesini sağlamak için elinden geleni yapar. Bir ara bunu başaracağını da sanır ama sonunda iş yürümez.

Yaşadığımız Devrin İcyüzü adlı kitabını işte bu hayal kırıklığından sonra yazmaktadır. Önerdiği bir çözüm yolu kalmamış gibidir. Belki son bir çare olarak, Menderes'e karşı davasını kamuoyuna sunmaktadır.

Burada Ahmet Hamdi'nin kitabında anlattığı şeylerin yanısıra, çoğu kitapta hiç de ilginç olmayan birinci sayfa, yani yayıncının, yayımlanma tarihinin yazıldığı sayfa çok önemlidir. Tamamladığı kitaba yazdığı ilk önsözü 27 Mayıs 1960'dan birkaç gün önce bitirmiş, ama bazı nedenlerle kitabın yayımlanmasını biraz ertelemiştir. Kitap, aynı yılın Haziran ayında, arada geçen mutlu olaya Ahmet Hamdi'nin şükranını dile getiren ikinci bir önsözle yayımlanır. Yayıncı daha da ilginçtir: Amerikan Bord Neşriyat Heyeti!

27 Mayıs'dan bu kadar kısa bir zaman önce, Amerikan Bord Neşriyat Heyeti gibi bir kuruluşun Amerikan hükümetinin onayı olmadan böyle bir kitabı basması mümkün değildir. Bu ise ancak tek bir şeyi gösterebilir. Amerika, 27 Mayıs arefesinde, **en azından** iki alternatifli oynuyordu. Yani 27 Mayıs darbesini «hayırhah» bir tutumla karşılamaya hazır. 27 Mayıs'a birkaç gün kala kitabın baskısının durdurulması —ama Nisan'da başlayan üniversite olayları sırasında baskı devam ediyordu herhalde— başlıca hedefi Menderes'i yıpratmak olan bu kitabın, bu işlevinin artık geçersiz olduğu bilgisine dayanmış olmalıdır. Ay-

nı kitabın **Haziran**'daki işlevi ister istemez biraz değişiktir. Bu sefer, düşen Menderes iktidarının düşürülmesini meşrulaştırmaya, yeni gelenlere kucak açmaya —ve belki onları etkilemeye— yarayacaktı.

Bütün bunlardan çıkarılacak bazı sonuçlar vardır. Yalnız burada iki şeyi belirtmek istiyorum: birincisi, bu söyleyeceklerim, nesnel belgelerce kanıtlanmış şeyler değil, bazı ekonomik ve politik olgulardan kalkılarak yapılmış tahminlerdir; ikincisi, bu tahminler doğru olsa bile buradan birtakım şematik yaklaşımlara gidilemez. Bazı çevrelerde pek yaygın olan bir polisiye mantıkla 27 Mayıs'ın aslında bir «Amerikan oyunu» olduğu ve bunun bir sonucu olarak da Menderes'in aslında «kilerci bir yurtsever» olduğu gibi düşüncelerle en ufak bir ilgisi yok söylediklerimin.

Ama böyle yorumlara geçmeden önce, gene Ahmet Hamdi'nin kitabında verdiği bazı ipuçlarıyla iç sorunlara da kısaca bir göz atalım.

Başar'ın, vurgunculuk biçimini —bizce zorunlu olarak— alan ilk sermaye birikimi yapan küçük çapta kapitalistler konusunda nasıl düşündüğünü yukarıda görmüştük. Başar'ın Menderes'den başlıca şikâyeti budur. Başlangıçta anlaşabildiği Bayar ve Koraltan da (bu ikisi, eskiden beri Atatürk iktisatçısının içinde oldukları için onlarla anlaşabilmesi doğaldır) giderek hükümet sorumluluğuna ortak oluyor ve Başar'ı atlatıyorlardı.

Etkin hayatının başlarında Başar'ın nasıl bir Tüccarlar Birliği kurduğunu görmüştük. Ama sonradan eklediğim gibi Başar giderek Türkiye burjuvazisinin çeşitli kesimlerine, zihninde kurduğu Türkiye modeli açısından bakmaya başladı. O zaman, kapitalizmi bilen kültürlü bir kişi olarak, endüstri kapitalizmine ağırlık vermesi kaçınılmaz oluyordu. Nitekim Başar'ın Menderes'e yönelttiği eleştirilerde, çok kaba çizgilerle de olsa, endüstri burjuvazisinin ve endüstriyle ticareti birleştiren tekellerin ve endüstriyle ticareti birleştiren tekelleri burjuvazinin bakış açısı belirgindir. Başar, itihâlatta kazanç erbabının gelir vergisine tâbi tutulmasını» ister. Bunlar, özellikle ikinci madde, şu yaşadığımız günlerde de endüstri kesiminin istekleri arasındadır. Öte yandan Menderes'in, kendisi de bir kapitalist çiftçi olarak, tarım kapitalizmine öncelik tanıdığı, C.H.P.'den ayrılması süreci içinde «toprak reformu» tasarısının belirleyici bir adım olduğu bilinmektedir. Menderes iktidarının traktör ithalatı ve başka tedbirleri, kırsal kesimde kapitalizmi güçlendiren yönelimler olmuştur. Başar'la çatıştıkları sırada da Menderes bu yönde bir program geliştirmektedir. İthalatı serbest bırakmakla, buğday ve pamukla açık kapatmaya çalışmakla, Başar'ın bütün savunduklarının tam tersini yapmaktadır.

Menderes'in «Her mahallede bir milyoner» politikasının yol açtığı spekülâtif etkinlikler Başar'ın tüylerini ürpertir. Ayrıca, yatırım yapılan yerde fiyatların yükseldiğini söyleyerek, bunu önlemenin yolu olmak üzere buralarda satışları vergilendirmeyi ve böylece yatırım harcamalarını

Birikim 11/18

azaltmayı önerir. Tabii bunu da Menderes'e hiçbir şekilde kabul ettiremez. Başar'ın bu önerileri karşısında tarım kapitalistlerinin de, tüccarların da onu tutmayacağı, Menderes'e yakınlık duymadığı açıktır. Nitekim Başar kurucusu olduğu İstanbul Tüccar Derneğinden ihraç edilir. Bu, sadece Menderes'in bir kişisel muhalifine karşı başbakanlık nüfuzunu kullanmasının sonucu olmasa gerektir.

Ahmet Hamdi'nin Bayar'a görece yakınlığı ve Menderes'e mutlak uzaklığının bir örneği de Denizcilik Bankasının kurulması sorunudur. Ahmet Hamdi, Bayar'ın desteği ve Menderes'in muhalefetiyle bu bankanın kurulmasına katkıda bulunur.

İşte bu çeşit kavgalar sonucunda Başar sözcülüğünü yaptığı görüşü, özellikle Menderes yüzünden, Demokrat Parti içinde kabul ettiremeyeceğini anlar ve Hürriyet Partisi girişimine katılır. Öteki kuruculara şu görüşlerin de programa konmasını önerir:

Geniş bir ademi merkezîyet, otonom idareler kurulması, meslekî ve ilmi teşekküllerin serbest çalışması, sosyal adalet fikri de, diğer bazı prensipler gibi, parti programında sarıh ve birbirine bağlı hükümler halinde belirtilmesi, teklif ettiğim meselelerdir.

Bu ilkelere dikkatlice bakıldığında, 27 Mayıs anayasasının bu birkaç kelime içinde olabileceği kadar yetkin biçimde özetlendiği görülür.

Bu gibi dağınık ve yetersiz olgulara dayanarak Türkiye'nin sınıf yapısı, bu yapının zaman zaman ekonomik düzeyde karşılaştığı tikanıklıkların niteliği ve bunların politik üstyapıda yol açtığı kargaşalık ve tedbirler konusunda ileri sürülebilecek şeylerin, ancak **varsayımsal** bir değeri olacağını biliyorum. Ve zaten yazarken bu sınırı aşmamaya çalışıyorum.

Burjuvazi, az gelişmiş bir ülkede de, homojen bir bütün değildir. Türkiye'de de bunun başka türlü olması beklenemez. Burjuvazinin farklı kesimleri ortak bir düşmana karşı gerektiğinde birleşebildikleri gibi, her birinin görece güçsüzlüğü de onları çoğu zaman ittifaklar içinde hareket etmeye zorluyor. Bu çeşit ittifaklar, kapitalizmle kapitalizm-öncesi denebilecek kesimler arasındaki, az gelişmiş ülke yapısına özgü ekonomik-politik-toplumsal iç çeliği de yansıtır. Gelgelelim, az gelişmiş ülkenin helezonî gelişme temposu belirli aralıklarla bunalımlar yaratıyor ve böyle bunalım dönemlerinde burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki çelişkiler yoğunlaşıyor. Gene az gelişmişlik yapısının zorunlu bir sonucu olarak, bu gibi çıkar çatışmalarında az çok şiddetli yöntemlere başvurmak kaçınılmazlaşıyor. Ekonomik kavgada ağır basan güç, zoru kullanacak gücü yardıma çağırıyor. Böylece ortaya çıkan darbeler sonucunda, genel burjuva sınıf iktidarı değişmediği için yapılan yorumlar, darbenin amacına ulaşmadığı, politik iktidar değişikliğinin yüzeyde, ya da «bilimsel» terimiyle «üstyapıda» kaldığı şeklinde olabiliyor. Daha doğrusu, **ampirik görü-**

nüm, böyle yorumlara haklılık kazandırabiliyor. Ama aslında darbenin ardında gücünü seferber eden kesim, burjuvazinin genel sınıf iktidarı bileşimini tümüyle bozmadan, bileşim içindeki öğelerin görece orantılarını değiştirebiliyor; bir başka söyleyişle, bölüşümde, kredi dağılımında, genel ekonomik politikada v.b. istediği değişiklikleri gerçekleştirebiliyor. Bunlar bazan —bunalımın yoğunluğuyla orantılı olarak— belli belirsiz ölçülerde kaldığı gibi, bazan da daha belirgin çizili bir «reform» görünümü alabiliyor.

Burjuvazinin **hangi kesiminin** bu gibi darbelerle başvuracağı sorusuna gelince, bunun, parlamento politikası düzeyinde en az oy desteği olan kesim olması doğaldır: yani, burjuvazinin en üst kesimi, kreması olan tekelleri kesim. Tekelleri kesim, yukarıda söylediğimiz «ittifak» politikasının mantığı içinde, doğal olarak, kapitalizmin en güçlü kitle örgütü içinde temsil edilir ve bu örgütü en fazla etkileyen, yönünü belirleyen de bu kesimdir. Ama, yapısı gereği, bir kitle örgütüdür bu. Zaman zaman, oy üzerinde daha çok etkili olacak kesimlerin baskısına uyarak tekelleri kesimin isteklerini savsaklayabilir. Böyle anlarda tekelleri kesim isteklerini dikte edebilmek için başka yöntemler aramak zorunda kalır.

Demokrat Parti yönetiminin, 27 Mayıs'la kapatılan son döneminde de böyle bir «iktidar-ıçî» kavganın en önemli rolü oynadığı tahmin edilebilir. Ama Türkiye'nin tarihi ideolojilerinin de etkisiyle, bunun politik düzeye yansımaları farklı olmuştur. Örneğin, Menderes yönetiminin «Atatürkçü»lüğe aykırı düştüğü ve bunun aydınları harekete geçirdiği ya da, gene aynı sistematığın bir parçası olarak, Menderes zamanı kapitalistleşme sürecinin, yarattığı dengesizliklerle orta tabakayı yoksullaştırdığı ve bunun «asker-sivil aydın zümre»yi radikalleştirdiği gibi etkenler, asıl burjuvazi-ıçî kavgaya göre ikinci etkenler olmalıdır. Olay bir kere politik düzeye taşındıktan sonra bu zümrelerin orada etkinliği elbette ağır basacaktır. Ama bu **politik yansıma**, insiyatifin bu zümrelerin elinde olduğunu göstermez.

Gene bir varsayım olarak, yazı boyunca sık sık söylediğim gibi bunun bir **varsayım** olduğu unutulmaksızın, Türkiye'de «tekelleri burjuvazi» ile aydın «küçük burjuvazi» arasında hem ekonomik temellere —yani bugün bile varolan ekonomik temellere— hem de tarihî gelişme çizgisine dayanan kuvvetli bağlar olduğu ileri sürülebilir. Belirli tipten az gelişmiş ülkelerde, kapitalizmin yukarıdan aşağıya kurulması sürecinde, tekelleri kapitalizmle bürokrasi ve belirli aydın kesimler arasında böyle bir ittifakın bulunması, genel bir teorik varsayım olarak ileri sürülebilir. Almanya ve Japonya gibi, alttan gelen burjuva hareketinin görece zayıf olduğu ülkelerde kapitalizm, burjuvazinin feodalleri ekonomik ve politik zaferlerle geriletmesi sonucunda değil, halka karşı ittifakları sonucunda kurulmuştu. Bu nedenle de bu ülkelerde demokrasi, yani burjuva devrimlerinin bu yan-sonucu, bir türlü yerleşememişti. Türkiye gibi

Birikim 11/19

az gelişmiş ülkelerde ise, sonuçta burjuvazi, hattâ burjuvazinin en ileri sayılan kesimleri bile kapitalizm-öncesi yapıyla bir uzlaşmaya girseler dahi, başlangıçtaki itki, zayıf burjuvazi ile politikada geleneksel olarak daha etkili küçük burjuva aydın ve bürokratları arasında kurulan bir ittifakla gerçekleşebildi. Bu ittifak, devletçi kapitalizmin temeli oldu. En büyük özlemi dengeli bir toplum yapısı olan küçük burjuvazinin tekeli burjuvaziyle bu ittifakının çok rasyonel kaynakları vardır. Bunun ötesinde, tekeli burjuvazi, düzenli vergi vermesinden, yani «namuslu» burjuva olmasından, «her Türk'ün göğsünü kabartacak» büyük yatırımlar yapmasına kadar, aydın-bürokrat küçük burjuvaziye ideolojik bakımdan hoş görünen özelliklere sahiptir. Çünkü küçük burjuvazinin «ilerici»liği, nesnel olarak, gelişmiş Avrupa ülkelerine erişme özlülerinden pek de öteye geçmez. Ama orta burjuvazi, her şeyiyle, kültürü, daha doğrusu kültürlülüğü, yirticiliği, ilkesizliği, bencilliğiyle hem büyük burjuvaziye, hem de küçük burjuva aydın ve bürokrata son derece sevimli görünür. Üstelik Türkiye'de bir büyük üstyapı çelişkisi, «Doğu-Batı sorunsalının yarattığı kutuplaşma da söz konusu kesimler arasında derin bir uçurum yaratmıştır.

Başka az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de burjuvazinin —tekelsi dahi!— Batı'ya oranla güçsüzlüğü pek çok şeyin anahtarıdır. Bu yüzden burjuvazinin bütünü devlet kapısına muhtaçtır. Her yerde olduğu gibi Türkiye'de de devlet egemen silâhların aracıdır; ama, en genel anlamda böyledir. Egemen sınıflar dediğimiz çeşitli kesimlerin kendi aralarında çelişkiler olduğu oranda devlet de heterojen bir yapı gösterir. Dolayısıyla devlet, burjuvazinin belirli kesimlerinin genel politikayı kendi çıkarları doğrultusunda ayarlamaya çalıştıkları yerdir ve zaman zaman bir «arena» haline gelebilir.

Yeterince nesnel sayılabilecek bu olgular üstüne, 27 Mayıs varsayımımızı kurabiliriz artık. Ama önce bir noktaya değineyim. Her varsayım «nesnel olgular» üstüne kurulur. Önemli olan, bu olguların, varolan olguların bütünü olup olmadıkları, bir de, birbirleriyle bağıntılarının doğru kurulup kurulmadığıdır. Çoğu zaman insan belli bir stratejiden yola çıkar, olgularını da bu sonuca göre seçer. Bense olguların nesnel değerlendirilmesinden çıkarılacak bir stratejiden yararlanım. Dolayısıyla seçtiğim olgulara dogmatik bir gözle bakmadığım gibi, bunlara dayanarak bir «tez» değil, ancak bir «hipotez» ileri sürüyorum.

27 Mayıs, Türkiye'nin burjuvazisini **monolitik** (yekpare) bir bütün olarak temsil eden (tabii buna egemen sınıfların «burjuvazi» dışında kalan kesimleri de eklenmeli) Menderes hükümetine karşı **ilerici güçlerin** (zinde kuvvetler teorisi), yani öğrenci gençliğin, aydın tabakaların ve ordunun birlikte başardığı bir darbe değildir. Bu yorum, bugün (ve 27 Mayıs'ın ertesi gününün) «resmî görüşü»dür. Çoğu resmî görüş gibi bu da yanlış, daha doğrusu bir **mistifikasyon**'dur. Her mis-

tifikasyon gibi, yalnız kitleri değil, kendi yaratıcılarını da bir ölçüde şaşıltır. Sosyalistler, birçok bakımdan **işlerine geldiği** için bu mistifikasyonu yüzeysel değeriyle kabul etmiş, içyüzünü araştırmamışlardır. Bunda temel neden, 27 Mayıs darbesinin bazı **ilerici vargileridir**. Ama bir politik hareketin **başlangıcını** hareketin büyük ölçüde raslansal **vargileriyle** birbirine karıştırmak çok zaman zararlı bir yoldur.

27 Mayıs'ı yukarıda kısaca özetlenen «resmî görüş» çerçevesinde yorumlamak, bu harekete katılan kesimlerin belirli konjonktürlerde **ilerici** bir misyonla davrandıklarını Türkiye politikasının bir çeşit ön-koşulu olarak kabul etme anlamını taşır. Bu çeşit «ön-koşul»lara ister «Tarihî gelişme çizgisi» diye bir açıklama takalım, ister Allah'ın bir hikmeti diyelim, arada uzun boylu fark olmaz; açıklama metafiziktir. Metafizik olmayan açıklamayı ancak sınıf mücadelesinin kendine özgü kurallarını kavrayarak bulabiliriz.

Türkiye'de hemen bütün sosyalist mihrakların resmî 27 Mayıs ideolojisine uyduğunu görüyoruz; ancak bazı mihraklar bu resmî ideolojiyi bir pratik ölçütü haline getirmeye de çalıştılar. Bu görüşler üzerine yeterince söz söylendiği için burada yeniden bu konuya girmek gereksiz. Değişen dozlarda «cuntacı» olan görüşler zaten artık etkili de olmuyor. Gene çok etkili olmamakla birlikte, bir başka görüşü kısaca ele almak, bu yazının bütünlüğü açısından zorunlu oluyor. Bu, Hikmet Kıvılcımlı'nın «proletarya partisi» ve «vurucu güç» bileşimidir.

Daha önce başka bir yazıda değindiğimiz gibi Hikmet Kıvılcımlı Marksist formasyonunun gereği olarak, proletaryanın partisi olmadan hiçbir şey olmayacağını bilincindeydi. Ama bunu bir «vurucu güç»le birleştirme çabası gene büyük ölçüde söz konusu kesimin davranış biçiminin bızce yanlış bir değerlendirmesine dayanır. Bu da, söz konusu kesimin, bazı nedenlerden ötürü Türkiye'de bağımsız hareket edebildiği inancıdır.

«Vurucu güç» teorisine, proletarya partisinin bir işlevini kendi dışında bir etkene terketmiş olması açısından da karşı çıkmak mümkündür. Buna benzer akıl yürütmelerle bu anlayış çürütülebilir. Ama az önce değindiğimiz, öteki teorik yanlış, yani söz konusu kesimin **ilerici misyonlarına ve bağımsız olarak hareket etme yeteneğine sahip olduğu görüşü** eleştirilmeden kalırsa, bu teorik yanlış, «vurucu güç» teorisine yakından ilişkisi olmayan başka yanlışlara da yol açabilir. Ayrıca, 27 Mayıs'la ilgili resmî görüş eleştirilmeden doğru olarak kabul edildikten sonra, Kıvılcımlı'nın tezinin de, hattâ ondan çok daha katıksız «vurucu güç» tezlerinin de doğru olmaması için bir neden kalmaz. Çünkü söz konusu toplumsal tabakaların bağımsız hareketleri burjuvaziye karşı yönelebiliyor ve sonuçta onu uzaklaştırarak bir iktidar boşluğu yaratabiliyorsa, bu imkânın değerlendirilmesi gerekir.

Ama sorun; bu tabakaların bağımsız hareket etmelerinin söz konusu olmamasıdır. Türkiye'de

de bunun tersini mümkün kılacak herhangi bir «tarihî gelişme çizgisi» yoktur. Bundan beş yıl önce olsa, ya da eski ideoloji bugün bizde hâlâ sürüyor olsa Türkiye için konan stratejinin bütünü dogmatik pekiştirmelerine yol açabilecek olan Portekiz olayı, genel doğruya aykırı sonuç verebilecek bazı **özel ve özgül** gelişmelerin mümkün olabileceğini gösteriyor; fakat normal olarak orta tabaka ve bürokrat kesimlerin ya genellikle burjuva sınıfı ya da onun belirli bir kesimi ile birlikte ve ona bağımlı olarak hareket ettiğini ileri sürebiliriz; üstelik, bir hipotez olarak değil, bir **tez** olarak da ileri sürebiliriz bunu.

Ama bu noktada da, «bağımsız hareket» tezinin karşıtı olan «bağımlı hareket» tezinin abartmaktan kaçınmamız gerekir. Yakın geçmişte bu ikinci düşünce tarzının ürünü olan son derece garip «provokasyon» teorileriyle de karşılaştık.

Bir politik olay içinde yer alan bütün sınıf ve tabakaların (tabii işçi sınıfı dışında) egemen sınıfa mutlak bağımlılık içinde hareket etmek zorunda olduğu görüşü, «politik olay» dediğimiz şey karşısında **teori-dışı** bir tavrı içerir. Bunun temeli yılgınlıktır, çünkü egemen sınıfa olağanüstü ve mutlak bir güç tanır. Böyle bir «teori»nin pratik çizgisine yansıma biçimi belli bir edilginliktir. Bu, aynı zamanda **sekte** bir edilginlik de olabilir; şöyle ki, proletarya dışındaki bütün sınıf ve tabakalar, **tavizsiz** bir «proleter devrimcilik» adına burjuvazinin etkileme alanına terkedilir ve böylece işçi sınıfı iktidarı için zorunlu olan ittifak politikası baltalanmış olur. Ama aynı teori, işçi sınıfı sekteleşiminin pasifizmine olduğu kadar, işçi sınıfı adına hareket eden izole bir grubun voluntarist aktivizmine de temel oluşturabilir.

Bu görüşün başlıca özelliği, teorik yanılgısı, hiçbir yapıya **özerklik** tanınamasıdır. Emperyalizmin bir dünya sistemi olduğu gerçeği çarpıtılarak kavranılınca, dünyadaki bütün toplumsal hareketin CIA'dan ya da benzeri bir yerde planlanıp yönetildiği görüşüne yol açılır. Oysa aslında emperyalist ülkeler, aralarında çelişkileri olan özerk yapılarıdır; tek bir emperyalist ülke içinde çelişik özerk yapılar bulunur. Bütün bu çelişkiler her az gelişmiş ülke içine yansır; her az gelişmiş ülkede kendi tarihî doğrultusunda işleyen başka özerk yapılar vardır. Dolayısıyla bir «politik olay»a karşın güçlerin etkinliği, bu görece özerkliği de içeren bir bağımlılıkla yürür. Bağımlılık, bir IBM makinasının çeşitli araçlara kumanda etmesi biçiminde işlemez; **sistemin bütünselliğinin getirdiği bir bağımlılıktır**. Sisteme karşı çıkmayan bir hareket, **radikal** olduğunu sansa da, sonuçta sistem-içi bir işlev görecektir.

Gelelim 27 Mayıs'a. Tek tek ampirik olgulardan kalkınarak sonuç çıkaracak, Vehbi Koç'un C.H.P.'den istifaya ve D.P.'ye girmeye zorlanması, 27 Mayıs'ın hazırlanması bakımından, sözgelimi Kırşehir'in ilçe olmasından veya ispat hakkı davasından çok daha anlamlıdır. Çünkü bu, **asıl belirleyici** olan düzeyde, ekonomik düzeyde bir çelişkinin yansımasıdır; üstelik, belir-

leyici ekonomik düzeyde **ayrıca** belirleyici bir olayın göstergesidir. Politik olayların ampirik fenomenal görüntüsünün gerisine inebilen bir bakış açısından, 27 Mayıs'ı başlatan olay Nisan sonlarında üniversitede patlak veren öğrenci direnişi değil, Koç olayının sadece bir örneği olduğu, belirli burjuva kesimlerinin derin hoşnutsuzluğudur. Öğrenci olayı ise bir başlangıç değil, bunun bir sonucudur — şüphesiz, dolaylı bir sonucu. Şöyle formülleyebiliriz: başlangıç bellidir —burjuvazinin belirli bir kesiminin hoşnutsuzluğu; sonuç da bellidir— iktidarı değiştirmek için nihai silâhlı hareketin yapılması. Dolayısıyla öğrenci hareketi bu başlangıcın bu sonuca varması için zorunlu köprüdür.

Baştan alalım: Demokrat Parti iktidarının başından beri Türkiye'de hoşnutsuz kitleler vardı. Ama seçimlerde muhalefetin aldığı oy oranının düşüklüğü hoşnutsuzluğun çok yaygın olmadığını gösterir. Zaten 27 Mayıs sonrasının oy dağılımı da muhalefetin kitle içinde yeterince kökleşemediğini kanıtıyor. (Kitlelerin ne derece bağımsız oy verebildiği, ne dereceye kadar «aldatıldığı» ayrı bir sorun.) Ancak, Demokrat Parti'nin burjuvaziye kaazındırdığı yeni konsolidasyon, sınırlarına yaklaşmış, sistem, gene sistemin iç çelişkileri yüzünden sarsıntılara uğramaya başladığında, burjuvazinin yapısı gereği en etkin, en bilinçli ve dolayısıyla en uzak görüşlü kesimleri (Ahmet Hamdi bu kesimlerin sözcülerinden sadece bir tanesi idi), devlet yapısı içinde kendi ağırlıklarını pekiştirecek bir yöntem aramaya başladılar. Kitle oylarının henüz belirleyici ölçüde akış yönünü değiştirmede bu dönemde, ancak bu burjuvazi-içi çelişkinin yoğunlaşmasıyla muhalefet, şu ya da bu şekilde iktidara yönelme potansiyelini içeren bir ciddiyet kazandı. İktidar-muhalefet ilişkilerinin bu şekilde gerginleşmesi her adımda yeni somut durumlar yaratarak seçmen kitlesinden uzak çevrelerde özellikle etkili oldu. Bu durumların hepsi şüphesiz başlı başına önemliydi, ama gerilimin artarak tırmanmasının temel belirleyicisi ekonomik düzeydeki açmazdı. Bu çelişik çözülebilsen, muhalefet gene devam edecek, olaylar gene olacak, ama çözüm uzaklaşacaktı. Bu durumda, ekonomik açmaz tamamen politik bir görünüm aldı, iktidarın muhalefeti susturmak için uyguladığı baskı «demokrasi» sorununu öne çıkardı ve bir anayasa sorunu belirdi. Politik tansiyonun bu şekilde artması bu çeşit etkilere en fazla açık olan aydın küçük burjuvaziye islim üstüne getirdi ve aynı zamanda onların ekonomik taleplerini ve «vatanın kurtarılması» kaygısının gerisinde başarıyla gizledi.

Burjuvazinin belirli kesimlerinin rolü sadece ekonomideki gerilimi değişik görünümler altında politik düzeye aktarmaktan ibaret değildi. Onların tavrı bazı başka güçlerin nötralize olmasını da sağladı. Hattâ Amerika'nın iki alternatifini düşünmesinde, Menderes'in gidiciliği alternatifini daha ciddi düşünmesinde, gene bu etkenin payı vardır.

Çelişkilerin yoğunlaşması, belirleyici bir olay olarak üniversite gençliğinin başkaldırmasıyla patlak verdi. Bu da doğaldır. Çünkü bütün muhalefet, gerilimin belirli tabakalar dışına taşmamasına özen gösteriyordu. Patlama olacaksa, bu, halk arasında değil, toplumun daha saygıdeğer bir kesiminde olmalıydı (egemen sınıfların o günkü gençliğe bakışları, bugünküne benzemiyordu). Bu bakımdan, bunalımın başlatıcısı sınıf, bunalımın sınırlarını da belli ölçülerde belirleyebiliyordu.

Bu zamana kadar Demokrat Parti içinde muhalefet başlatılmış, bu bir sonuç vermemişti. Yeni partiler kurma yolu denenmiş, gene sonuç alınmamıştı. Muhalefeti bir cephe içinde toplama girişimi de sonuçsuz kalmıştı. Geriye bir tek bu yol kalıyordu. Şu saydığımız girişimlerin sırası da, politikayı değiştirme çabalarının Demokrat Parti içinden başlayıp çaresizlikten dışarı kaymasını göstermesi bakımından, D.P.'ye karşı muhalefeti burjuvazinin belli kesimlerinin başlattığını, ama sayısal ölçütlerin geçerli olduğu parlamenter seçim ortamında burjuvazinin öteki kesimlerini getirememeyince başka toplumsal tabakalarla ittifak aradığını gösterir.

Ancak bu son çözüm, çaresizlikte başvurulacak son çözüm olarak, burjuvazinin **denetleme imkânını** en fazla güçleştiren yoldur. Çünkü asıl korkulan kitle olmasa bile, gene politik inisiyatif bir başka kitleye taşınmış olur. Nitekim 27 Mayıs'ın da, harekete ağırlığını koyanların dolaysız hedeflerini bir hayli aşan sonuçları oldu. Ayaklanma, böyle bir hareketin getirdiği sloganlar ve genel ruh hali, bir iktidara karşı şiddet kullanılması, yani çelişkilerin yoğunlaşma süreci ve patlama anının zorunlu sonuçları, olaya katılan bütün sınıf ve tabakaları daha geniş serbestlik tanıdı. Bazi özerk gelişmeler için daha büyük imkânlar doğdu. Özellikle politik düzeyde etkinliği belirleyici olan kesimler, yani öğrenciler, subaylar, giriştikleri işin doğrultusunda radikalleştirdiler. Bu çalkantılar içinde, bütün bu çalkantıları yansıtarak doğan anayasa, 27 Mayıs olayının başlangıçta tasarlanmadığı halde sonuçta en kalıcı etkililiğe sahip ürünü oldu.

Epeydir sözünü etmeyi unuttuğumuz. Ahmet Hamdi Başar, burjuvazinin bu uzak görüşlü teorisini, 27 Mayıs'dan birkaç gün sonra sorumluları uyarıyordu:

İktisadî sahadaki korkunç diktatörlük yıkılmadıkça ve iktisadî hürriyet ve demokrasi teessüs etmedikçe, siyasî sahada hukukî teminat sistemiyle ve teminat müesseseleri kurarak hürriyete ulaşmak ve rejim davasını halletmek katıyen mümkün değildir. Bir Meclis yerine iki Meclis olursa, mevcut mahkemelere ilâveten bir de Anayasa Mahkemesi kurulursa, emin olun, bu şartlar altında hürriyet rejiminin korunması daha da güçleşir.

27 Mayıs'ın gerçek yorumunu da onda buluruz: Muhalefet hürriyetten, iktidar ise kalkınmadan bahsediyor. İktidarı yarattığı hürriyet-

sizlik değil, kitlenin reyini sağlamak hedefiyle yaptığı hesapsız, plansız kalkınmanın doğurduğu iktisadî buhran yere vuracaktır. Ahmet Hamdi'nin kişisel dramı da tarihin IBM denetiminde akmadığının bir kanıtıdır. Çünkü Türkiye burjuvası Ahmet Hamdi'den daha iyi bir IBM bulamazdı. Sonunda hep onun dediğine geldi, ama neden sonra (en azından, Ahmet Hamdi'yi darıltıp küstürdükten sonra). Yani «IBM»'in formülüyle pratikte uygulanan tedbir arasında bir türlü tam bir çakışma sağlanamadı.

Marx,**Felsefenin Sefaletinde**, tarihin hep kötü tarafından ilerlediğini söyler. Tabii, tarihi yaptığını sananlar için kötü tarafından. 27 Mayıs da böylece büyük burjuvazi için kötü tarafından ilerledi. 12 Mart, benzeri bir egemen sınıflar buhranında, 27 Mayıs dersleri akılda tutularak girişilmiş yeni bir deneydi. Büyük burjuvazi 27 Mayıs'daki gevşekliğini 12 Mart'da gidermeyi hesapladı, bir bakıma giderdi de. Ama bugün çevremize bakınca büyük burjuvazi için tarihin gene kötü tarafından ilerlediğini görüyoruz.

Ahmet Hamdi, ya da çok daha gelişkin bir IBM—Türkiye kapitalizminin çelişkilerini herhalde kimse çözemez. Dolayısıyla bu yolda her girişim belli ölçüde «tarihin kötü tarafından ilerlemesi» sonucunu verecektir. Nitekim bugün egemen sınıflar gene buhran içinde. 12 Mart sorunları çözmedi, sorunlara sorun kattı.

Yazının başlarında, 27 Mayıs öncesi tarihini **bugünün** perspektifi içinde düşündüğümüzü söylemiştim. Gerçekten de canlı bir tarih 27 Mayıs öncesinin oluşumları. Bunun temel nedeni de az gelişmişliğin yapısı: sistem dönüp dolaşıp aşağı yukarı gene aynı yerlerde tıkanıyor. Ekonomik büyümenin varlığı inkâr edilmez, bugün dahi, buhranla birlikte ekonomik büyüme de devam ediyor. Ama sermaye içinde gene aynı bölünmeler: sanayiciler tüccarlarla da, tarım kesimiyle de çelişiyor yer yer; bazan bayağı keskin bir biçimde. Anadolu sermayesiyle büyük sermaye çelişiyor; temsilcileri aynı hükümette olsa bile.

Ekonomideki bu açmazlar gene şiddetli politik yansımaları yol açıyor. Üstyapı yansımaları gene örtüyor temeldeki çatışmaları. Her kuruluş içinde bölünmeler, kanatlaşmalar var.

Bütün bu benzerliklere, 27 Mayıs öncesini **canlı tarih** yapan bütün bu benzerliklere karşın, gene de çok farklı bir temel üstündeyiz bugün bu da 27 Mayıs öncesini bütün «canlılığına» karşın gene **tarih** yapıyor. Mutlaka iyi kavranması gereken bir tarih, ama yeniden üretilmeyecek bir tarih aynı zamanda.

Her şeyden önce, bugün henüz büyük ölçüde bir **potansiyel** olarak varolan, ama kısa dönemde bu potansiyeli edimli bir güce, Parti'ye dönüştürecek olan işçi sınıfı var bugün. Dolayısıyla egemen sınıfların yapacakları her hesap bunu da içermek zorunda.

Solun görünür etkinliği bugün bu sınıfın dışına yürüyor gibi. 27 Mayıs döneminde olduğundan elbette farklı, ama son analizde nesnel ola-

rak gene sadece gençlik olan, 'devrimci üniversite gençliği' belli bir çevre içinde sınırlı, ama kamuoyunda —iki yönlü— etkili bir hareketlilik içinde. Ama bu görünürdeki sol etkinliğin gerisinde işçi sınıfı partisinin kuruluşunun derinden gelen çatırtıları iştiliyor.

Bugünün ortamını 27 Mayıs öncesine oranla radikal bir şekilde değiştiren ikinci etken, Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi. Bu alternatif denemeden (harcamak amacıyla da olsa) hiçbir şey yapılamaz Türkiye'de.

Tarihin burjuvazi için hep kötü tarafından akacağını belirtmişti Marx. Ama o sınıfın bu kara tarihi bizim için bir teselli olmamalı. Hem zaten tarihin akışı çok karmaşık olduğu için, düz bir mantıkla, burjuvazi için kötü akanın bizim için iyi akacağını bekleyemeyiz. Tarihi **bizim için iyi akıtmayı** bilmeliyiz.

Dolayısıyla yazının sonundaki noktayı sırf 'dibilgisi kurallarına' saygımızdan koyuyoruz. Çünkü sorun bitmiyor, başlıyor burada.

cem yayınevi

Vâlâ Nurettin
BU DÜNYADAN NAZIM GEÇTİ
Yeni basım. 30 lira

İHANET YILLARI
Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma
Komitesinin belgeleriyle Elia Kazan,
Brecht, Arthur Miller, Paul Robeson v.d.'nin
açıklamaları Türkçesi: Ülkü Tamer. 20 lira

ARAGON
ELSAYA ŞİİRLER
Türkçesi: Said Maden. 15 lira

JACK LONDON
DENİZ KURDU
Türkçesi: Muhterem Selimoğlu. 25 lira

ZEYYAD SELİMOĞLU
KARAYA VURDU DENİZ
Selimoğlu'nun beşinci hikâye kitabı. 12,5 lira

ÖMER FARUK TOPRAK
KARŞI PENCERE
Hikâyeler. 15 lira

NEDİM GÜRSEL
UZUN SÜRMÜŞ BİR YAZ
Nedim Gürsel'in ilk hikâye kitabı. 15 lira.

CENGİZ BEKTAŞ
DÖRT KİŞİYDİLER BİR DE BEN
Şiirler. 10 lira